

Dagens frågor

”Professorssamhället”

Universitetens kritik mot U 68 har som bekant särskilt gällt de föreslagna högskolestyrelsernas tillsättning. Dessas majoritet (6 av 10—11) skulle bestå av ”samhällsrepresentanter”; företrädare för politiska och fackliga organisationer utsedda av regeringen. Därutöver skulle finnas en representant för den administrativa personalen och en student. Den sålunda sammansatta styrelsen skulle i sin tur komplettera sig själv med att utse rektor och prorektor, vilka sålunda också skulle få säte och stämma i församlingen.

Två i den offentliga debatten uppmärksammade talesmän för professorskåren, Torgny Segerstedt och Gunnar Biörck, har uttryckt en mening, som torde vara allmänt utbredd bland universitetslärarna: detta är galenskaper.

Tyvärr förefaller det som denna akademiska opinion ännu inte gjort starkare intryck på de politiska och fackliga makthavarna, som skulle övertaga en så svår uppgift som att få universitet (och högskolor), dessa ytterligt komplicerade och känsliga expertsystem, att fungera effektivt. Vid en TCO-konferens nyligen menade sålunda en ledande TCO-man att en uppgift vid universitetsreformen just var att avskaffa det gamla ”professorssamhället”.

Något sådant samhälle existerar emellertid inte i dag. Professorerna är så till den grad insnörda mellan utbildningsdepartementet och UKÄ på ena sidan och studentrepresentationen i olika lägre organ på den andra att de nätt och jämnt har tillräcklig rörelsefrihet för att godtagbart leda den forskning och den undervisning, för vilken de var och en i sin kateder bär ett högst konkret ansvar.

Vad de och deras kolleger i andra forskar- och lärarbefattningar fruktar är att även denna rest av rörelsefrihet skall tagas ifrån dem. Likaså befarar de att både forskning och undervisning efterhand skall komma att sättas under politisk kontroll och dirigerings. Sådant leder enligt en myckenhet av skrämmande historiska erfarenheter till att man i forskningen varken får undersöka om de politiska makt-

havarnas verklighetsbild till äventyrs är felaktig eller upplysa om forskningsresultat därvidlag i undervisningen. Det är här fråga om en utveckling som kan gå smygande, länge nästan omärkligt. Och det är för sent att slå larm när tvångströjan väl sitter på.

Men universitetens uppgift är just att försvara det fria sanningssökandet gentemot ideologiskt bestämda värderingars tryck, ett tryck som kan vara oerhört starkt. För människor som av hjärtat omfattar sådana värderingar är det ofta en helig plikt att kämpa för deras utbredning. Vad kan då vara viktigare än att se till att så inflytelserika opinionscentra som universiteten med deras avhandlingar, läroböcker och föreläsningar för ut dessa värderingar?

Politiker har till uppgift att utbreda värderingar. De har också till uppgift att förvalta makt. Så som de nya högskolestyrelserna skulle sammansättas blir det mycket lätt att göra dem till maktpolitiska instrument. Man behöver bara följa mönstret från de nya kollegiala länsstyrelserna. En regering tager helt enkelt majoriteten bland ”samhällsrepresentanterna” och de tillsätter sedan rektor och prorektor i den egna åsiktsgruppen. Studenten och värdmästaren lär inte våga protestera. Genom att sedan backa upp sin egen rektor kan majoriteten sätta högskolan under politisk diktatur. Personalrekrytering, forskningsanslag, studieplaner och kurslitteratur anpassas så efter de politiska målsättningen.

Mot det slaget av maktutövning är forskaren och läraren nästan värlös. Att protestera mot myndighetens i laga ordning företagna ämbetsåtgärder är meningslöst. Blir han för obekvämt kan det klassificeras som tjänstefel.

Efter någon generation har sedan arvet från medeltidens lärda och fria republik — ett självstyrande universitet — förspillts. Kvar finns bara fabriker för tillverkande av bifällop till statsmakten och förmaningar till en välsinnad ungdom att alltid lita på vad samhälls politiska auktoriteter säger. De lär nämligen alltid rätt, ty de är i besittning av

sanningen — eller, rättare sagt, de bestämmer vad som är sant.

Den obligatoriska förskolan

Ett av de viktigaste lagförslag Camilla Odhnoff framlagt under sin statsrådstid är propositionen om förskoleverksamhetens utbyggnad och organisation. Propositionen skall föreläggas riksdagen den 7 december i år, och fru Odhnoff tillträder inte sin landshövdingepost förrän riksdagen behandlat den.

Lagförslaget går ut på att en allmän förskola införes år 1975 för landets alla 6-åringar. Förskola utgör i förslaget en gemensam benämning på nuvarande daghem och lekskola. För kommunerna blir förskolan obligatorisk. De får lagfäst skyldighet att anvisa plats i förskola för alla barn i kommunen från höstterminen det år barnet fyller 6 år. Verksamheten skall omfatta minst 15 timmar i veckan. För glesbygdskommuner finns möjlighet att ordna förskola med kortare verksamhet per år men i stället omfattande två år, dvs från 5 års ålder.

Förslaget utgör i viss mån en anpassning till andra länders förskole- och skolsystem. Barn i många länder börjar skolan vid 5 eller 6 års ålder, även om de första skolåren blandas med lek. Lågstadie lärarna kan vittna om fördelarna av att barnen redan hunnit vänja sig vid samvaro i grupp om de haft tillfälle gå i förskola innan de börjar i klass 1, och många föräldrar är lyckliga över att deras barn får meningsfull sysselsättning i de nuvarande daghemmen och lekskolorna.

Så långt är allt gott. Men när man studerar förslaget närmare, finner man att de existerande icke-kommunala förskolorna får fortsätta sin verksamhet endast under förutsättning att denna förlägges till annan tid och plats än den kommunala förskolan. Då denna disponerar tiden 09.00—16.00, blir all övrig förskoleverksamhet i praktiken omöjlig.

För närvarande går över 60 000 barn i icke-kommunala förskolor. Till dessa hör kyrkans småbarnsskola och privata förskolor varav en del med speciell pedagogik som t ex

Montessoriförskolorna. I de senares fall blir situationen märklig. I dessa förskolor börjar barnen i allmänhet vid 4 års ålder. Om förslaget går igenom kommer dessa barn att gå två år i Montessoriförskola för att sista året tvingas gå i den vanliga kommunala förskolan. De börjar sedan på nytt med Montessoripedagogik i klass 1 i de grundskolor, som tillämpar denna pedagogik. Det hela verkar minst sagt inkonsekvent.

Enligt lagförslaget får föräldrarna i praktiken inte välja förskoleform för sina barn. Detta strider mot Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna. I denna ålägges medlemsstaterna, däribland Sverige, att "respektera föräldrars rätt att tillförsäkra sina barn en uppfostran och en undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska uppfattning".

Det är anmärkningsvärt att den socialdemokratiska regeringen gång på gång lägger fram förslag som strider emot Europarådets konvention. Ett tidigare uppmärksammat fall gällde föräldrarna i Evangelisk-Lutherska S:t Martins församling i Stockholm, som skrev till Europarådet då de vägrats tillstånd att själva undervisa sina barn i religion. Regeringen gav i det fallet vika innan Europarådet behandlat skrivelsen.

Propositionen om allmän förskola är ett exempel på vad den bristande planeringen i riksdagsarbetet kan leda till. Propositionen är daterad den 25 maj 1973 men har som många andra kommit mitt i vårriksdagens mest hektiska tid. Först i oktober månad fästes allmänhetens uppmärksamhet på den genom de aktioner och namninsamlingar, som föräldrar i icke-kommunala förskolor startade.

Opinionen mot förslaget i dess nuvarande form är stark. Camilla Odhnoff har mött motstånd också i det egna partiet. Sju broderskappare har lagt fram en motion i vilken de kräver att alternativa förskolor — förutsatt att de uppfyller kvalitetskraven — skall ha möjlighet att verka. Bland undertecknarna märks den nye utbildningsministern Bertil Zachris-

son, och hans ord bör väl väga tungt. Låt oss hoppas att de väger tyngre än Camilla Odhnoffs.

Denna motion liksom en lång rad remissyttranden tar fasta på det som propositionen försökt gömma, nämligen frågan om frivillig contra obligatorisk förskola. Av olika skäl har man valt ett icke-obligatorium. Samtidigt vill man hindra nu befintliga alternativa förskolor att verka. Antingen har man en obligatorisk förskola eller en frivillig, ej en frivillig obligatorisk.

Bättre tider?

Den nästan tre år långa lågkonjunkturen är slut. Ända sedan andra halvåret 1970 har Sverige präglats av den djupaste och längsta lågkonjunkturen sedan 30-talsdepressionen. Den pågående uppgången har emellertid i mycket liten utsträckning påverkat gemene man. Arbetslösheten har inte sjunkit påtagligt, och någon ökad köplust hos allmänheten har inte infunnit sig.

Konjunkturuppgången är i stället ett resultat av en ovanligt kraftig ökning av exporten. Utvecklingen på hemmamarknaden är fortfarande svag. Denna inhemska dämpning anses ha varit huvudorsaken till de magra åren under början av 70-talet. Även om exporten nu går upp kan inte den tidigare mera måttliga ökningen sägas ha orsakat någon större del av lågkonjunkturen, eftersom ökningstakten hela tiden varit relativt normal. Exportutvecklingen under lågkonjunkturen har sålunda någorlunda väl motsvarat de förväntningar som ställdes av 1970 års långtidsutredning.

Den otillfredsställande utvecklingen på hemmamarknaden har av företrädare för regeringen skyllts på en fullständigt oväntad ökning av folks sparande. Mot detta kan invändas att den ekonomiska politiken även förutsetts kunna bekämpa sådana orsaker till lågkonjunkturer. Men bortsett från detta är sparökningen inte hela förklaringen. Hushållens inkomster har efter skatter och prisstegringar utvecklats så svagt att det blivit en osedvan-

ligt liten ökning av vanliga människors köpkraft. Orsaken är naturligtvis de höga marginalskatterna i kombination med en förhöjd inflationstakt. Hade inte staten genom att höja de sociala bidragen bidragit till hushållens inkomstförbättringar skulle köpkraften tomt sjunkit. Detta är också vad som hänt för många människor, vilka ej åtnjuter någon form av bidrag.

De bättre tider, som nu förutses för 1974 av konjunkturinstitutet, bygger inte på något större genomslag från exportindustrin på andra branscher. Tvärtom torde exportutvecklingen bromsas något nästa år beroende på en begynnande ny internationell konjunkturdämpning. I stället förutses den stillastående hemmakonjunkturen komma i gång. Något egendomligt förefaller det emellertid att ingestans i konjunkturrapporten klart framgår varför inkomster och konsumtion nu kan förutses öka i en 5-procentig takt 1974. Det är inte första gången konjunkturinstitutet ställer i utsikt en konjunkturförbättring orsakad på detta sätt.

Visserligen kommer bidragen från den offentliga sektorn att öka väsentligt, och borttagandet av folkpensionsavgiften innebär en betydande ökning av inkomsterna efter skatt. Men utan dessa förbättringar hade hushållens disponibla inkomster sjunkit på grund av effekten av marginalskatter och prisstegringar. Från de normala inkomsterna kan därför knappast något mer avsevärt bidrag till köpkraftsökningen väntas. Man kan av denna anledning ställa sig något tvivlande till möjligheterna att hela utrymmet för privat konsumtion kommer att kunna tas i anspråk. I synnerhet kommer dessa möjligheter att bli begränsade om inflationstakten blir hög. Eftersom ambitionerna att bekämpa inflationen förefaller att ha dämpats både hos finansministern och betydelsefulla organisationer på arbetsmarknaden, kan man befara starka prisstegringar och en otillräcklig ökning av medborgarnas realinkomster efter skatt.

De kommande bättre tiderna riskerar att

stanna vid en utvidgning av den offentliga sektorn, om inte någonting mera görs åt skattesystemet för 1974. Men finansministern har genom sitt "stimulanspaket" från oktober redan visat vilken väg han tänker gå om hushållens inkomster utvecklas för svagt: ökad offentlig konsumtion och ökade sociala bidrag. Det är en väg utan återvändo. En överdos av denna medicin är omöjlig att ta tillbaka om risk för överhettning skulle bli följden. Bättre hade varit om momsens hade sänkts temporärt. På längre sikt måste emellertid marginalskatteproblemet ovillkorligen lösas för att en lugnare inhemsk konjunkturutveckling skall säkras.

Krisens höjdpunkt

Hur president Nixon skall komma igenom Watergateaffären och dess följder kunde tyckas vara hans och det amerikanska folkets ensak. Men så är det inte. Världen är beroende av hur Förenta Staternas president ser på sitt ämbete, hur han föredrar den ena eller den andra ekonomiska politiken, hur han vänder sitt huvudintresse mot Asien eller mot Europa. Eftersom han med sin arbetsbörda inte kan göra allting själv, finns också anledning att noga följa hur han väljer medarbetare; Henry Kissinger som utrikesminister är exempel på ett gott val. Men hur han än är, lånar han sin auktoritet av presidenten, och det är till sist denne som håller makten i sin hand. Sällan har detta demonstrerats så som den dag i oktober, då presidenten i sin egenskap av överbefälhavare höjde beredskapen för alla amerikanska militära förband.

Orsaken angavs vara att ryssarna hotat att gå in med trupper i Mellersta Östern för att få slut på kriget — det är typiskt för det missstroende, som nu möter presidenten, att folk gissade att den höjda beredskapen var ett svepskäl för att leda bort uppmärksamheten från alla inrikes bekymmer. Detta är oriktigt. Ryssarna förberedde sedan några dagar betydande truppsändningar per flyg, sannolikt till Egypten. Hade dessa anlänt, hade de re-

dan genom sin närvaro avgjort konflikten till Israels nackdel. Israel kunde nämligen under inga omständigheter ensamt gå i krig med Sovjetunionen.

Å andra sidan kunde USA knappast se en sådan utveckling utan att ingripa. Ryssarna har redan sin mycket stora flotta i Medelhavet. Skulle de nu också övertaga kontrollen av åtminstone Egyptens hamnar och flygfält, kanske också mera, ja kanske "i fredsbevarande syfte" gå in i Israel, vore situationen för USA intolerabel. En konfrontation mellan stormakternas intressen var förestående. Den hade inte med nödvändighet behövt betyda krig, men risken fanns, och den var nu i oktober större än på mycket länge.

Moskva befann sig i en ytterst otrevlig ställning. Ryssarna hade satsat på egyptiska framgångar, som också kom. När egyptierna gick i ställning öster om Suezkanalen, räknade man med att denna ställning skulle hållas en tid med hjälp av det moderna ryska luftvärdet. Israel skulle tröttnas och nötas ut. Israelernas genombrott över kanalen och deras inringning av den 3. egyptiska armén kom som en obehaglig överraskning. Israelerna erövrade redan noga hemlighållna sovjetiska luftvärnspjäser, inklusive de rörliga SAM-6. Ryska trupper kunde lätt komma i direkt strid med israeliska, och sedan visste ingen hur utvecklingen skulle gå. Amerikanerna föreföll vara beredda att ingripa. Moskva övergick snabbt till att helhjärtat stödja vapenstillståndskraven via FN.

Den höjda amerikanska beredskapen — som fö inte var särskilt hög; det finns ännu två grader innan stridsberedskap intagits — hade fyllt sitt ändamål. Men den lämnade trots detta en dålig eftersmak. De europeiska NATO-makterna tycks inte ha underrättats. President Kennedy sände under Kubakrisen höga ämbetsmän för att orientera sina allierade. President Nixon förefaller ha underlåtit denna inte bara artighet utan nödvändighet. Men värre är, att ingen riktigt litade på att hans nerver skulle hålla. Man fruktade att han kun-

de ha gått till nästa, och kanske åter nästa beredskapsgrad utan att lämna diplomaten tid att göra sitt. Det blev inte så, men redan tanken att krig eller fred skall bero på en mans handlande, och denne hårt sliten, är allvarsamt nog.

Var det allt?

När hr Palme vid en stort upplagd presskonferens orienterade de förväntansfulla journalisterna om sin regeringsombildning var han märkta belåten. Det är inte säkert att hans politiska meningsfränder blev lika lyckliga. Snarast är det troligt att Aftonbladets Håkan Olander på ett illustrativt sätt uttryckte deras — och rätt många andra partibröders — reaktion inför regeringsombildningen i kommentaren (AB 1/11 -73):

”De fyra nya i regeringen innebär naturligtvis en personell förnyelse. Om de medför någon politisk förnyelse är högst osäkert.

Ska man vara snäll kan man säga att de nya är rutinerade, mångsidiga och arbetsviliga.

Är man däremot elak kan man säga att de är mångsysslare, har drag av karriärister och framstår som litet tråkiga.

De är mer politiska administratörer än agitatorer. Men så styrs Sverige numera från skrivbord och inte från talarstolar.”

Så långt Aftonbladet. I avvaktan på vad de nya krafterna kan komma att prestera har man från oppositionssidan inte anledning lägga till nämnvärt i AB:s karakteristik. Det skulle då möjligen vara att Bertil Zachrisson är en respekterad riksdagsprofil. Med tanke på den svenska riksdagens förmåga att stillsamt taxera

människor till deras verkliga kapacitet kan man kanske hoppas att utbildningspolitiken av honom kommer att drivas med mindre doktrinär stelbenthet än av Ingvar Carlsson.

Mest uppseendeväckande i regeringsombildningen är egentligen inte de nya namnen utan Sven Anderssons övergång till utrikesdepartementet. Detta arrangemang hedrar i lika mån hr Palmes omdöme (vilket är på tiden) som Sven Anderssons pliktöknsla efter så många år i den slitsamma och otacksamma uppgiften som försvarsminister. För den äldre generationen socialdemokrater, liksom för motsvarigheten inom oppositionen, torde Sven Anderssons namn utgöra en borgen för att utrikesfrågorna kommer att handläggas med politiskt förstånd och personlig fasthet. Dess bättre slipper han u-landsuppgifterna (inklusive, förhoppningsvis, statssekreterare Klackenbergs med tillhörande svans) genom tillsättandet av en u-landsminister, och han kan alltså koncentrera sig på de egentliga utrikespolitiska uppgifterna. De artar sig nu till att bli mera komplicerade än på länge.

Det antages att u-landsministern ganska snart skall få ett eget departement som arbetsverktyg. Att så sker förefaller förnuftigt ur administrativ synpunkt. U-landsanslagen är nu så stora och u-landsuppgifterna så speciella att en särskild apparat för dem väl kan anses vara motiverad. I bästa fall kan en sådan åtgärd också bidra till att u-hjälpen i fortsättning en handläggs med mindre inslag av partipolitiska, närmare bestämt socialistiska, förtecken. Sida-chefen hr Michanek har länge krävt detta. Kanske får han större gehör nu. Han borde åtminstone få större möjligheter att sätta sig på hr Klackenbergs